

Kortársak véleményei, reményei a Tanácsköztársaság sikeres küzdelméről a magyar határokért

A történelmi Magyarország felbomlása, a trianoni béke létrejötté folyamatában sajátos időszak a Magyarországi Tanácsköztársaság 133 napja: ekkor ugyanis meglehetősen különleges módon kapcsolódott össze az ország területi integritásának ügye a nemzetközi forradaloméval – egyrészt a diktatúra irányítóinak, közvélemény-formálóinak egyes megnyilatkozásaiban, másrészt, amint erről több forrás is tudósít, a hatalom körein kívül álló kortársak gondolkodásában.

Szélpál Árpád *Forró hamu* című emlékirata szerint már a Vix-jegyzék megérkezése után, de még a Tanácsköztársaság létrejötté előtt megfogalmazódtak olyan vélemények, hogy a kommunisták által elkerülhető az ország területének megcsonkítása. Március 20-án: „Este a Centrál kávéházban komor a hangulat. A *Nyugat* asztaltól hozták a hírt, hogy a nyugodt, flegmatikus, konzervatív Schöpflin, aki eddig hallani sem akart a kommunizmusról, az előbb mindenki füle hallatára kijelentette, hogy az antant megveszett, és ő ezerszer inkább vállalja a kommunizmust, mint az ország megcsonkítását. Voltak, akik tudták, hogy a vasasok már hivatalosan csatlakoztak a kommunista párthoz, és nemzeti ellenállást követelnek addig is, míg az orosz vörös hadsereg eléri az ország határait.” (SZÉLPÁL, 1984, 435.) Egy kortárs szerint „Ki kell kiáltani a proletárdiktatúrát. Nemzeti ellenállást csak a kommunistákkal együtt lehet csinálni.” (SZÉLPÁL, 1984, 435.) Másnap délelőtt Szélpál munkahelyén, a Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaságban – amint az író visszaemlékezett – az egyik hivatalnok „a szívére tette a kezét:

– Ha Kun Béla menti meg az ország határait, én rögtön beiratkozom a kommunista pártba.” (SZÉLPÁL, 1984, 436.) Az emlékirat szerzője azt is állította, hogy „Az első napok mámorában a legtöbben nemzetiszínből látták a proletárdiktatúrát. Elsősorban a polgárság.” (SZÉLPÁL, 1984, 459.)

Révay Mór János, a Révai könyvkiadó megteremtője – felesége naplófeljegyzése szerint – a diktatúra létrejötté után felvetette: „Hátha ezek [tudniillik az új politikai vezető csoportok] csakugyan nagy szervezettségükből kifolyó erejükkel – mégis csak kiverik innen a betolakodott rablónépeket és visszaadják Magyarországot a magyaroknak?” (RÉVAY M., é. n., 120.)

Ám ilyen reményekről nem csak az idézett munkákban lehet olvasni: a *Czegléd* című polgári hetilap március 23–24-i számának cikkírója a következőket jelentette ki: „Ami tehát kibékíthet bennünket a váratlan új renddel, az az a tudat, hogy a magunkéval úgysem boldogulnánk. Ami azonban lélekben is hozzáviheti még a legszélsőbb polgári érdekeltséget [is], az a megrablásunk ellen támadt szolidaritás. Abban, hogy ősi földünket nem engedjük, találkozhatnak a kommunista a nacionalistával.” (Idézi ROMSICS, 2018, 135.)

Ezekhez hasonló reakciókról számolt be László Jenő ügyvéd (CSUNDERLIK, 2019, 49–50, 143.) *A forradalom története Hódmezővásárhelyen* című munkájában: szerinte a Tanácsköztársaság létrejöttékor „Hódmezővásárhelyen egyetlen hangos

VÖRÖS BOLDIZSÁR: „HÁT CSAK JÖJJENEK, MOST ÉN VÉDLEK MEG TÖLÜK”

szó sem hallatszott, egyetlen komoly mozdulat nem történt a forradalmi áradat feltartóztatására. A szocialista uralomtól várta mindenki az ország megmentését. Hírek érkeztek, hogy közeledik az orosz szovjethadsereg az entente által elvesztésre ítélt ország felszabadítására. Ez a magyarázata, hogy nemcsak a munkásság hódolt be a proletárdiktaturának, hanem behódolt a polgárság és az egész középosztály is.” (LÁSZLÓ, 1924, 35.) „Az uri kaszinó vezetősége – a Direktóriumnál 93/1919. szám alatt iktatott – következő tartalmu levelet intézte a Direktóriumhoz: A helybeli Kaszinó egyesület nevében van szerencsénk szives tudomásvétel céljából közölni, hogy a kaszinó egyesület a tanácsköztársaságot, annak helyi Direktóriumát üdvözi és vele szemben a legnagyobb bizalommal viseltetik, hogy ugy bel és külügyi viszonyok alakulása között a mostani kormányhatalomra jutását szükségesnek és egyedül alkalmasnak tartja arra, hogy államiságunk, országunk területi integritása fenntartassék”. (LÁSZLÓ, 1924, 35.)

Az új rendszerrel kapcsolatos efféle várakozások jelentek meg a *Mátyás Diák* című élclap március 30-i számának borítóképén, *Az aszfaltbetyárok* című karikatúrán (1. kép) is. Az ábrázoláson a kalapácsoló munkás védelmezően áll a „Hungária” felirattal ellátott nóalak előtt, szemben Clemenceau-val, Wilsonnal és Poincaréval és – a képaláírás szerint – ezt mondja: „Hát csak jöjjenek, most én védlek meg tőlük.” Az új hatalom erejébe, lehetőségeibe vetett nagy reményeket nemcsak az juttatja kifejezésre, hogy a munkásalak nagyobb, mint ellenfelei, akik őt megrémülve nézik, hanem ez is: a Hungária-nóalak semmilyen csonkítást vagy sebesülést nem szenvedett el (vö. SINKÓ, 1995, 269–270.; TAMÁS, 2017, 98–102.), öltözéke is teljesen ép – e szerint a Tanácsköztársaság az ország egészét képes megvédeni, nem kell tartani semmiféle veszteségtől. A támadók vereségét helyezték kilátásba e lapszám 2. oldalán a *Földindulás* című, vezércikk funkciójú vers kezdősorai: „Fut már a cseh, szerb és román, / A rabság végső alkonyán”. (*Földindulás*, 1919, 2.)

A diktatúra külügyi népbiztosa, Kun Béla azonban már március végén tett közzé olyan nyilatkozatot, amely alkalmas lehetett az efféle reménykedések szertefosztatására. A *Neue Freie Presse* című osztrák újság munkatársának adott interjújában, amelynek magyar nyelvű változata az egyesült párt egyik napilapja, a *Vörös*

A *Mátyás Diák* 1919. március 30-i számának címlapja

Ujság március 30-i számában olvasható, arra a kérdésre, hogy a Tanácsköztársaság kormánya milyen feltételekkel kötne békét az antanttal, a politikus ezt válaszolta: „Mi nem állunk a területi integritás alapján. Nem is vagyunk hadiállapotban az antanttal. Ezzel válaszoltam arra a kérdésre is, milyen föltételek mellett kötnénk békét.” (KUN, 1919, 2.) E kijelentés is hozzájárulhatott ahhoz, hogy – amint arról Szélpál Árpád emlékiratában beszámolt – március–április fordulóján nem egy kortársában „A hazafias kommunizmus helyét a hazafiak kétkedése foglalta el:

- Mit tesz a Tanácsköztársaság a határok megmentése érdekében?
- Hol az orosz Vörös Hadsereg?

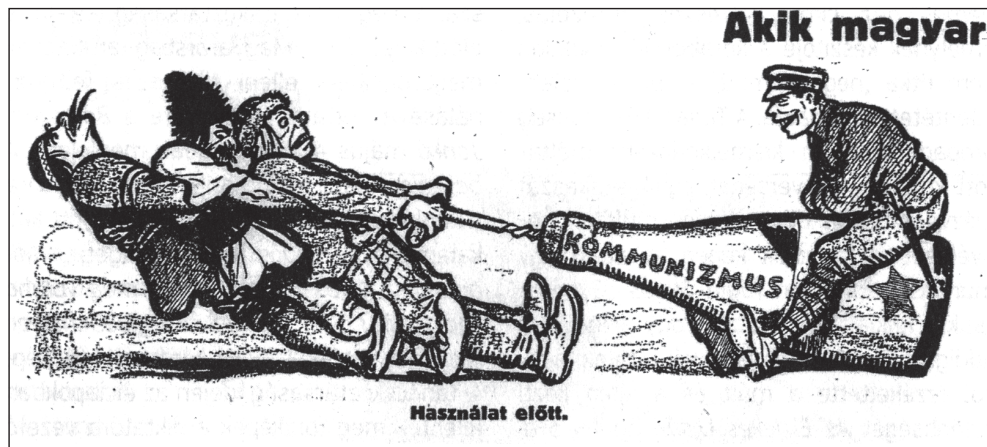
A Vix-jegyzék végrehajtásának réme tovább nyugtalanította a kedélyeket. Csak Smuts pesti látogatása keltett reményt, akkor hallatszottak újra ilyen hangok:

- Mégiscsak meg lehet menteni az ezeréves határokat. Az antant beijed.

Amikor kitudódott, hogy »visszautasítottuk« Smuts ajánlatát, mindenki helyeselt. [...] – Ha Kun Bélának sikerül Erdélyt megmenteni, belépek a kommunista pártba! – mondta Bálint úr [Szélpál kollégája a bankban]. Őszinteségéhez nem fért kétség.” (SZÉLPÁL, 1984, 490.)

A Smuts tábornokkal folytatott tárgyalásokkal kapcsolatos, hivatalos jellegűnek számító állásfoglalások ugyanis adhattak bizonyos alapokat ilyen reményekre. Például az egyesült párt egyik napilapja, a *Népszava* április 7-i számának cikkében ez is olvasható: „a »területi integritás« frázisával [!] végleg, őszintén, becsületesen szakít a magyarországi proletariátus. A dolgozók önrendelkező joga és a területi integritás nem férnek össze, viszont a magyarországi Tanács hatalom nem ismerheti el, hogy az imperialista rablás, amely éppen ezt az önrendelkező jogot csufolja meg, megoldási módja a területi kérdésnek [!].” (Az antánt megbízásából [...], 1919, április 7., 1.)

A magyar határokkal kapcsolatban vágyakat, reményeket ébreszthettek a kortársakban a Vörös Hadsereg északi hadjáratának májusi–június eleji sikerei is. Lowetinszky János József, Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye hivatalnok, aki nap-

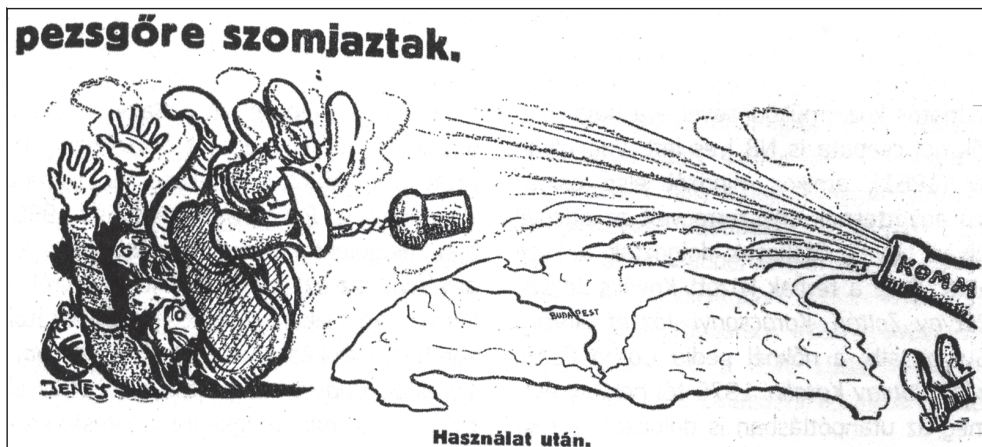
Jenő Jenő karikatúrája a *Mátyás Diák* 1919. június 8-i számából

VÖRÖS BOLDIZSÁR: „HÁT CSAK JÖJJENEK, MOST ÉN VÉDLEK MEG TÖLÜK”

lófeljegyzéseiben nem kevés bírálatot is megfogalmazott a diktatúra időszakának különféle jelenségeivel kapcsolatban, május 25-énél így írt naplójában: „Hát még ha nem is volna rokonszenves a proletárruralom akkor is örülök annak, hogy megmutatták a világnak, hogy él még a magyar és nem lehet vele paczkázni bár kivernék a cseh és román meg szerb bandákat és alapítanának olyan államformát a milyen jól esik. De félek, hogy az entente kapitalistái féltve henye existenciájukat minden erővel reánk támadva, le is törnek minket.” (LOWETINSZKY, 1919, sz. n.) Május 27-énél a Vörös Hadsereg küzdelmeiről írva ekként fogalmazott: „ez a mi nemzetünk harcza s adja Isten hogy sikerüljön megtisztítani az országot [!] a reá támadt sisera hadaktól”. (LOWETINSZKY, 1919, sz. n.)

Ez esetben az „az országot” szavak azt jelzik: a naplóíróban felmerülhetett az a gondolat, hogy a Tanácsköztársaságnak sikerül a történelmi Magyarország területének egészét megvédelmeznie ellenségeitől. Hasonló vágyakat vetett papírra június 7-énél is: „Nagy örömünk van a Vörös Hadsereg megérdemli, hogy nagy betűkkel írjuk a nevét – visszavette Kassát, Korponát, Selmeczbányát és Nagysurányt e miatt – joggal – nagy az öröm [...] hej csak ilyen tempóban vernék még ki a derék fiúk az oláhokat és szerbeket is”. (LOWETINSZKY, 1919, sz. n.)

A *Vörös Ujság* június 8-i száma *A diadal utján* című vezércikkének közreadói azonban félreérthetetlenül rámutattak arra, hogy a Vörös Hadsereg harca nem a történelmi Magyarország területi integritásáért folyik: „a magyarországi proletariátus osztályhadserege avval, hogy visszakergeti a cseh imperialista hordákat és megtisztítja tőlük a Felvidéket, *nem a területi integritás százszor kompromittált jelszavát akarja megvalósítani, nem »az ezeréves Magyarország történelmi kereteit« akarja visszacsinálni. [...] A magyarországi proletariátus osztályhadseregének győzelmes előnyomulása nem nemzeti háború, hanem egy fázisa a kapitalizmus megdöntésére megindított nemzetközi forradalomnak.* A magyarországi proletariátus nem nemzeti, hanem nemzetközi célokért küzd a frontokon. Nem azért szabadítja fel a

Jenő Jenő karikatúrája a Máttyás Diák 1919. június 8-i számából

Felvidéket, mert az az ezeréves Magyarország egyik része volt, hanem azért, mert a nemzetközi forradalom »stratégiája« így követeli. [...] A felszabadított Felvidék proletariátusa maga fog dönteni jövődő sorsa felett, úgy ahogy az a széthullott cári birodalom ama másnyelvű földjein történt, ahol a proletariátus vette át az uralmat.” (*A diadal utján*, 1919, 1.)

Am a diktatúra egy másik, ha nem is hivatalos jellegűnek számító lapja, a *Mátyás Diák* ugyancsak június 8-i számában, nyilvánvalóan a cenzúra jóváhagyásával, *Akik magyar pezsgőre szomjaztak* címmel megjelent egy olyan kétrészes ábrázolás, amelyik azt a reményt juttatta kifejezésre, hogy a történelmi Magyarország területi integritását (Horvátországgal és Szlavóniával együtt!) a „kommunizmus” fogja helyreállítani. Az első képen egy vöröskatona ül egy „kommunizmus” feliratú, ötágú csillagos pezsgősüvegen, amelynek dugóját egy cseh, egy román és egy szerb igyekszik együttes erővel kihúzni, a kép aláírása: „Használat előtt” (2. kép). A második, „Használat után” aláírással ellátott képen pedig az látható, hogy a dugó kijött a palackból, a húzó figurák és a vöröskatona is hátraestek, a kifröccsenő pezsgő a történelmi Magyarország alakjába ömlik ki (3. kép).

A Tanácsköztársaság irányítóinak az antanthatalmakkal folytatott júniusi tárgyalásai, a Szlovák Tanácsköztársaság június 16-i kikiáltása azonban nem igazolták az efféle várakozásokat. A csalódottságot sajátos módon juttatta kifejezésre egy június 17-i, Budapesten feljegyzett álhír: „Beszélük azt is, hogy Károlyi Mihály levelet intézett Kun Bélához, adja át neki az uralmat, miután a III. 21-i megegyezés alapfeltételét a területi integritás megvédését nem tudta keresztül vinni.” (Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, f. 721/1, 278. ő. e., 25.)

Néhány nappal később, június 23-án a Vörös Hadsereg III. hadtestének vezérkari főnöke, Julier Ferenc már a következőket jelentette a hadseregarancsnokságnak: „A sajtóban közölt jegyzékváltások kétségtelenül bomlasztó hatással vannak a harcoló csapatokra. [...] Nézetem szerint okvetlenül szükséges, hogy a Kormányzótanács a Vörös Hadsereg számára egy kiáltványt adjon ki, mely minden diplomáciai fogástól ment legyen, és határozottan kifejtse a Vörös Hadsereg további feladatát, illetve a Kormányzótanács szándékát. Nem zárkozhatom el jelenteni, hogy a jelen pillanatokban a nemzeti érzés felkeltése nélkülözhetetlenül szükséges. A Sátoraljaújhely körül toborzott egyének a nemzeti szalag viselését követelik. Hasonló jelenségek a harcoló csapatoknál is előfordultak. Amennyiben rövidesen radikális irányzat nem nyilvánulna a Kormányzótanács részéről, úgy a frontbomlás elkerülhetetlen lesz.” (HETÉS, 1959, 418–419., vö. BÖHM, 1923, 401–402.) A Vörös Hadsereg az északi hadjáratban sikeresen előrenyomult alakulatainak június végi–július eleji visszavonulása kapcsán a Forradalmi Kormányzótanács közzé is tett egy ilyen kiáltványt a Vörös Hadsereg minden katonájához, amelyben határozottan kinyilvánította: „*Nem mondunk le egy talpalatnyi földről sem, ahol magyar nyelven beszélnek a dolgozók. Nem mondunk le és készülünk arra, hogy új csapatát mérjünk mindenkire, aki ketős ígát: a kizsákmányolás és a nemzeti elnyomás ígáját akarja testvéreink nyakára rakni. [...] Az új erőgyűjtés új diadaloknak lesz a sorozata a világ minden ellenfor-*

VÖRÖS BOLDIZSÁR: „HÁT CSAK JÖJJENEK, MOST ÉN VÉDLEK MEG TÖLÜK”

radalmával szemben, mignem olyan tágasak lesznek a proletárhaza határai, hogy új élet, boldogság és jólét lesz urrá ebben a Tanácsköztársaságban.” (*Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság Kormányzótanácsa*, 1919, 1.)

A diktatúra irányítói tehát e kényszerhelyzetben olyan nyilatkozatot tettek közzé, amely azt jelezte, hogy távlati céljuk a történelmi Magyarország egész területének visszafoglalása a megszállóktól. Egy ilyen ígéretnek a beválthatóságában viszont a propagandával megcélzottak közül valószínűleg nem sokan hittek; a Vörös Hadsereg győzelmeiről lelkesedést mutató sorokat papírra vető Lowetinszky a kiáltvány kapcsán, egyebek mellett, ezeket írta július 1-jénél naplójába: „erősen ígérnek hogy nem mondanak le egy talpalatnyi földről sem a hol magyarul beszélnek, de hogy nem, de hogy nem, szépen le fognak ő kelmék sok egyébről is mondani. [...] nem marad más hátra, mint szépen lekushadni és a kapott parancsokat teljesíteni.” (LOWETINSZKY, 1919, sz. n.)

A Vörös Hadsereg visszavonulása miatt kialakult katonai-politikai helyzetben pedig nem csak a Kormányzótanács tagjai látták célszerűnek valamiképpen kifejezésre juttatni azt, hogy a jövőben küzdeni fognak a magyarok lakta területekért. Münnich Ferenc politikai megbízott Böhm Vilmoshoz intézett július 12-i jelentésében az alakulatoknál tapasztalt problémákról egyebek mellett ezeket írta: „Az I. hadosztály parancsnokaival folytatott beszélgetés után megsejmeltem a 7. munkásezred egyik századát, mely a többi századokkal együtt azonnali szabadságolást követel, részben azért, mert az ezred nagy része önkényesen eltávozott, és semmi büntetésben nem részesült.” Majd – ha a kiáltványban foglaltakhoz képest óvatosabb megfogalmazással is – a következőt indítványozta: „A [III. hadtestnél] a parancsnokok ellenforradalmi befolyását kitűnően lehetne kivédeni a csapatoknak teendő azon kijelentéssel, hogy a Vörös Hadsereg nem áll meg a demarkációs vonalon”. (GÁBOR-HAJDU-SZABÓ, 1960, 438–439.)

Ám nem csupán szöveg, hanem képes ábrázolás is jelezte a propagandában azt, hogy a Tanácsköztársaság irányítói a történelmi Magyarország kereteiben gondolkodnak: a Közoktatásügyi Népbiztosság Hadsereg-propaganda Ügyosztályának – Szabó Viktor szerint valószínűsíthetően a felvidéki visszavonulás után készült

A Közoktatásügyi Népbiztosság
Hadsereg-propaganda Ügyosztályának
plakátja

– „Ne csüggedj! A vörös hadsereg diadalmas útja. 1919 május–június” feliratos, hivatalos jellegű plakátján (4. kép) látható a történelmi országterület (bár ezúttal Horvátország és Szlavónia nélkül). Közreadói – Szabó értelmezésében – úgy próbáltak újra hitet adni a célközönségnek, hogy bemutatva a Vörös Hadsereg győzelmeit az északi hadjáratban, mintegy azt sugallták: ha egyszer sikerült, akkor újra sikerülhet! (SZABÓ, 2016, 161–162, 399.)

Immár a román sereg elleni júliusi hadjárat időszakában a *Népszava* július 24-i száma vezércikkének közlétevé a következőképpen igyekeztek összeegyeztetni a Kormányzótanács idézett kiáltványában megjelölt távlati célokat az aktuális lehetőségekkel: „Csak azt követeljük egyelőre [!] a magunk számára, amit ellenségeink gyülekezete, a párisi békekonferencia is nekünk ítél. Nem mondtunk le egyetlen talpalatnyi földről sem, ahol a dolgozók magyarul beszélnek, de a nemzetközi forradalom mai fázisában csak azokat az igényeinket érvényesítjük, amelyekről Clemenceau is elismerte, hogy jogszerűek.” (*A forradalmi osztályháború* [...], 1919, 1.) (A diktatúra napilapjaiban közzétett hivatalos jellegű állásfoglalások sorozatában június–július fordulóján megfigyelt változással párhuzamos jelenségről írt Révész Tamás a Tanácsköztársaság katonai tárgyú röplapjaival foglalkozó tanulmányában, lásd RÉVÉSZ, 2015, 127, 132–134, 140–141.)

Az itt ismertetett, elemzett adatok, a vázlatos áttekintés megítélésem szerint pedig nemcsak a történelmi Magyarország felbomlása, a trianoni béke létrejötte folyamatának pontosabb megismerését segíthetik elő, hanem – önmagukon túlmutatóan – általánosabb érvennyel is, a politikai propaganda egyes jelenségeit is. Az, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság internacionalista, a nemzetközi forradalom győzelméért küzdő irányítói miként foglaltak állást különböző megnyilatkozásaikban a történelmi Magyarország területi integritásával, határaival kapcsolatban, jól szemlélteti: egy politikai rendszer közvéleményformálói hogyan küszködnek egy olyan jelenséggel, amelyikért a harcot ők maguk, világszemléletükből következően nem vállalnák, de amelyek az általuk irányított közösség, a propagandájukkal megcélzottak számára rendkívül fontosak. Ez esetben, amint azt több forrás mutatja, csak a legvégső szükséghelyzetben tettek olyan megnyilatkozást, amelyik azt jelezhette, hogy elkötelezték magukat mellette: vagyis felhasználták hatalmuk megerősítése érdekében. Ugyancsak érdemes figyelni a propagandában és közönsége reakcióiban, kapcsolatukban a diktatúra idején bekövetkezett változásokra is. Úgy tűnik, hogy azokban a hónapokban, amikor a Tanácsköztársaság irányítói több ízben is kinyilvánították: nem állnak a területi integritás alapján, cselekvéseik (Smuts javaslatának visszautasítása, a Vörös Hadsereg északi hadjárata) miatt nem kevesen remélték, hogy mégiscsak meg fogják védeni a történelmi Magyarország területét (vagy legalábbis annak jelentős részét), és ezáltal egyfajta támogatásban részesítették az új rendszert.

Ám amikor a döntéshozók június végén, július során propagandájukban tettek olyan megnyilatkozásokat, amelyek azt jelezhették, hogy elkötelezték magukat ez ügyben, de cselekvéseik ezt nem hitelesítették (visszavonulás a sikeres harcok

VÖRÖS BOLDIZSÁR: „HÁT CSAK JÖJJENEK, MOST ÉN VÉDLEK MEG TÖLÜK”

után), amint azt egyes dokumentumok (lásd például GÁBOR–HAJDU–SZABÓ, 1960, 411, 441–442.) jelzik, már nem tudták kellőképpen meggyőzni a célközönséget, ami minden bizonnyal összefüggésben volt a Tanácsköztársaság belpolitikai, gazdasági viszonyainak leromlásával is, sőt mindez nyilvánvalóan tovább rontotta a rendszer társadalmi megítélését. E jelenségegyüttes tehát hozzájárulhat egy politikai rendszer, annak propagandája, valamint az erre adott reakciók kapcsolódási lehetőségeinek, a társadalomban megjelenő, nem kellően megalapozott elvárások, remények, vágyak működési sajátosságainak vizsgálataihoz is. További adatok feltárása, azok elemzése pedig elősegíthetik e folyamatok részleteinek, esetleg a diktatúra hatalma alatt álló országhatár terület különböző helyein megfigyelhető eltéréseinek megismerését is.

Felhasznált irodalom

- Az ántánt megbízásából [...] 1919, *Népszava*, 83/1–2.
- BÖHM Vilmos 1923, *Két forradalom tüzeiben. Októberi forradalom. Proletárdiktatura. Ellenforradalom*, München
- CSUNDERLIK Péter 2019, A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a koraiorthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában, Budapest
- A diadal útján, 1919, *Vörös Ujság*, 103/1.
- A forradalmi osztályháború [...], 1919, *Népszava*, 175/1.
- Földindulás, 1919, *Mátyás Diák*, 13/2.
- GÁBOR Sándorné–HAJDU Tibor–SZABÓ Gizella (összeáll.) 1960, *A Magyar Tanácsköztársaság 1919. március 21. – 1919. augusztus 1, II, 1919. június 11. – 1919. augusztus 1*, Budapest
- HETÉS Tibor (összeáll.) 1959, *A magyar Vörös Hadsereg 1919. Válogatott dokumentumok*, Budapest
- KUN Béla 1919, *Kun Béla elvtárs nyilatkozata egy bécsi lapban a magyar Tanácsköztársaság külpolitikájáról*, *Vörös Ujság*, 43/2.
- LÁSZLÓ Jenő 1924, *A forradalom története Hódmezővásárhelyen, Hódmezővásárhely*
- LOWETINSZKY János József 1919 *naplója*, kézirat, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény, B 0910/209/1919
- Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság Kormányzótanácsa 1919, *A Vörös Hadsereg minden katonájához*, *Vörös Ujság*, 122/1.
- RÉVAY M. Jánosné é. n., 1918. november 1.–1919. augusztus 7. *Révay M. Jánosné naplója*, Magyar Nemzeti Szövetség
- RÉVÉSZ Tamás 2015, *Vöröskatonák előre? A Tanácsköztársaság toborzópropagandája a röplapok tükrében* In VERITAS Évkönyv 2014, szerk. UJVÁRY Gábor, Budapest, 125–146.
- ROMSICS Ignác 2018, *A Duna–Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–1919-ben* In UÓ, *A Nagy Háború és az 1918–1919-es magyarországi forradalmak. Válogatott tanulmányok*, Helikon, 69–248.
- SINKÓ Katalin 1995, *A megsértett Hungária*, Néprajzi Értesítő LXXVII, 267–282.
- SZABÓ Viktor 2016, *A Magyarországi Tanácsköztársaság propagandája*, PhD-értekezés kézírata, Eger
- SZÉLPÁL Árpád 1984, *Forró hamu*, Budapest
- TAMÁS Ágnes 2017, *Propagandakarikatúrák ellenségképei Szarajevótól Párizsig*, Budapest